

KARACADAĞ

DİYARBAKIR HALKEVİ DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

Büyük İnkılabımız

ATATÜRK'ün Hayatı

Diyarbakırlı bilginler ve ozanlar

Zafer Bayramı

Hakiki ahlakta kanuni ahlak ve vazife

Güney Doğu Anadolunun zirai hayatına
bir bakış

Ömer Öner

K. Baykal

Ş. Kavut

Ömer Öner

K. Baykal

Seyfi Alpan

SAYI: 22

20 İKİNCİ TEŞRİN 1939

CİLT : 2

DİYARBAKIR BASIMEVİ

Yazı Hey'eti

Kâzım Baykal — Şeref Kışmır — SüheylBeken — Ömer Öner —
Süleyman Savcı — A. Şevket Kavut — Sadık Özbek.

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Umumî Neşriyatı İdare Eden

AGÂH ARMAN

Abone Şartları : Yıllığı 100 Kuruş 6 Altı aylığı 50 Kuruş Fıatı 10 Kuruş.

Abone olmak isteyenler Diyarbakır Halkevi başkanlığına müracaat etmelidir.

Ebedî Şefimiz

KARACADAĞ

Diyarbakır Halkevi Tarafından ayda bir Çıkarılır

BÜYÜK KAYIBIMIZ

Ömer Öner

Türkün ezeli kurtarıcısı olan büyük adamın, aziz ATA, mızın gözlerini faniye kapadığından tam bir yıl geçti. Aramızdan ayrılan maddi varlığının hasretini ve ondan mütevellit büyük acıyı tam bir yıldır çekiyoruz. Bizi avutan tesellilerimiz, göz yaşlarımızı dindiren ümitlerimiz olmasaydı acımız çok daha büyük olacaktı. Her Türkün pak vicdanında eşsiz atasının sayısız hatıraları saklı, her Türkün temiz kalbini dolduran sonsuz sevgisi dünden daha çok ve çok daha taze. O büyük varlığın bize armağan bıraktığı o kadar çok, o kadar kıymetli canlı eserleri vardırki onların içerisinde kendisine biran için bulunduğunu hisseden her mevcut o mes'ut maziyi gene o büyük mevcudiyetin huzuru ile yaşamakta olduğunu zanneder. Bu gün bütün bir Türk

ülkesinde, var olan her şey onun olan her şey olarak kabul etmek mecburiyeti karşısındayız. Doğan, büyüyen, yaşayan, atılan, didinen ilerleyen her şeyden onun sesini duyuyor ve onun mevcudiyetini hissediyoruz. Durmadan yürünen yollar onun işareti, katedilen bunca mesafeler onun kudreti, yapılan geniş hamleler onun iradesi mahsulüdür. Hızımızı ondan aldık, durmadan yürüyoruz. Onun ideali, bizim idealimiz. Onun görüp tatbik ettiği hakikatler üzerindeyiz. Bizler yaşadıkça, Türklük payidar oldukça onun manevi varlığı aramızdan eksilmeyecektir. Dünya durdukça havat var oldukça biz yaşayacağız, sevgili Ata'nın Ölmez eserleriyle, kaybolmaz hakiki mevcudiyetile sonsuzluğa kadar sağ ve diri kalacağız. Şimdi bizim, Türk ırkının

mes'ut akibetini hazırlayan manevî bir varlık var içimizde. Şimdi biz, o büyük ruhun lemalerile her gün biraz daha aydınlanan birer mevcudiyet haline inkılap etmiş bulunuyoruz.

Büyük Ata'nın kaybolmaz manevî varlığı önünde tazimle eğiliyorum. Aziz kurtarıcımıza içten gelen bitmez şükranlarımı tekrarlıyorum. Ve o büyük kahraman Türke, milyonlarca asil gençliğin sarsılmaz imanından doğan ve onun manevî huzurlarına kadar yükselen şu sözleri haykırıyorum : Ne mutlu bizeki, senin kurtarıp imar ettiğin bir toprak üzerinde yaşıyor ve senin teneffüs etmiş olduğun bir havayı teneffüs ediyoruz. Ne mutlu bu ebedileşen varlığaki, senin silinmez izin üzerinde emin adamlarla yürüyoruz, ileri hamlelerle cihana örnekler gösteriyoruz. Gene ne mutlu bizeki yüce ATA, izin üzerinde senin yokluğunu hissettirmeden çok sevdiğin ulusunu büyük bir mükemmeliyetle idare eden arkadaşımı bıraktın. İşte o aziz arkadaşım milli kahramanımız büyük İNÖNÜ bu gün başımızdadır. Bizim biricik tesellimiz, milli şefimiz senin ebedileşen varlığın önünde aziz ulusuna şu büyük tarihi beyanatta

bulunmuş ve demiştirki ;

Büyük Türk Milleti !

Bütün ömrünü hizmetine vakfettiği sevgili milletinin ihtiram kolları üstünde ULU ATATÜRK'ün fani vücudu istirahat yerine tevdi edilmiştir. hakikatte yattığı yer, Türk milletinin onun için aşk ve ıftiharla dolu olan kahraman ve vefalı göksüdür.

ATATÜRK, tarihte uğradığımız en zalim ve haksız itham gününde meydana atılmış, Türk milletinin masum ve haklı olduğunu iddia ve ilan etmiştir. İlk önce ehemmiyeti kavranmamış olan gür sesi asla yıpranmayan bir kuvvetle nihayet bütün cihannın şuuruna nüfuz etmiştir.

En büyük zaferleri kazandıktan sonra da ATATÜRK ömrünü yalnız Türk milletinin haklarını, insaniyete ezeli hizmetlerini ve tarihe hakkettiği meziyetlerini ispat etmekle geçirmiştir. Milletimizin büyüklüğüne, kudretine, faziletine, medeniyet istidadına ve mükellef olduğu insaniyet vazifelerine sarsılmaz itikadı vardı.

(Ne mutlu Türküm diyene) dediği zaman, kendi engin ruhunu, hiç sönmeyen aşkımla ne manalı bir surette hulasa etmiş idi.

Fena zihniyet ve idare ile geri bırakılmış Türk cemiyetini, en kısa yoldan insanlığın en mükemmel ve en temiz zihniyetlerle mücehhez modern bir devlet haline getirmek onun başka kaygusu olmuştur. Teşkilatı esasîyemizde ve bugün hizmet başında, irfan muhitinde ve geniş halk içinde bulunan bütün vatandaşların vicdanlarında yerleşmiş olan laik, milliyetçi, halkçı, inkılâpçı, devletçi, Cumhuriyet bize bütün evsafı ile ATATÜRK'ün en kıymetli emanetidir.

Üfulündenberi ATATÜRK'ün aziz aklı ve hatırası, bütün halkımızın en candan duygularıyla sarılmıştır. Memleketimizin her köşesinde ve bütün milletçe kendisine gösterdiğimiz samimi bağlılık, devlet ve milletimiz için kudret ve vefanın belîği misalidir. Türk milletinin aziz ATATÜK'e gösterdiği sevgi ve saygı onun için ATATÜRK gibi bir evlat yetiştirebilir bir kaynak olduğunu bütün dünyaya göstermiştir.

ATATÜRK'e tazim vazifemizi ifa ettiğimiz bu anda, halkımıza, kalbimden gelen şükran duygularımı ifade etmeği, ödenmesi lazım bir borç saydım.

Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı ATATÜRK'ün en kıymetli ideali idi. Bütün dünyada ölümünün gördüğü ihtiramı insanlığın atisi için ümit verici bir müjde olarak selamlarım. Bu sözlerim, yazılarıyla ve toprağımızda şövalye askerleri ve mümtaz şahsiyetlerle yasımla iştirak eden büyük milletlere, Türk milleti adına şükranlarımızın ifadesidir.

Devletimizin banisi ve milletin fedakâr, sadık hadimi, insanlık idealinin aşık ve mümtaz siması eşsiz kahraman ATATÜRK ! Vatan sana minnettardır.

Bütün ömrünü hizmetine verdiği Türk milletle beraber senin huzarında tazim ile eğiliyoruz. Bütün hayatında bize ruhundaki ateşten canlılık verdin. Emin ol, aziz hatıran sönmez meşale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.

ATATÜRK'ÜN HAYATI, MEMLEKET ve MİLLETE YAPTIĞI en BÜYÜK HİZMETLERİ

Geçen sene tam bu gün bu dakika aramızdan fani vücudu ebediye-
te kavuşan, fakat çizdiği yolda manevi varlığı ile, beraber yürüdüğü-
müz Atamızı tekrar anmak, ruhunu taziz etmek için bu saatte toplan-
mış bulunuyoruz. Atamız tarihin efsanevi kahramanlarından değil,
bizim hakiki mürşidimiz , bizi tanıtmak [hususunda en büyük cehti
sarfeden, bildiğimiz hakiki unutulmaz Atamızdır. O görünüşte cismani
bir insandı. 1880 den 1938 e kadar yaşamış bir kahramandı. Hayatın
her anı bir deha eseri ve bizim için bir kahramanlık menkıbesiydi.
Size bu acı hatıra günü münasebetile onun hayati ve muvaffakiyetleri-
nin en mühimlerini söyleyeceğim.

Atatürk 1880 senesinde Selanikte doğmuş babası Ali Rıza efendi,
Anası Zübeyde hanımdır. Küçük iken yetim kalan Mustafayı en büyük
Türk kadını Zübeyde hanım yetiştirmiştir. Şemsi efendi ilk mektebinde
tahsilini yaptıktan sonra Rüştiyeye girmiş bir haksızlık yüzünden aske-
rı rüştiye mektebine nakletmiş, kadirşinas olan riyaziye hocası kendi
isminden ayrılması için ismine bir de Kemal ilave etmiş , Mustafa Ke-
mal olmuş. Rüştiye tahsilinden sonra Manastır askeri idadisine bilâha-
re istanbulda harbiye mektebine girmiş 29 Kânun evvel 1904 te
erkânı harp Yüzbaşısı olarak mektebi bitirmiştir.

Tahsil çağında bütün arkadaşları Mustafa Kemalî büyük bir deha,
müstesna bir şahsiyet olarak görüp seviyorlar.

Abdülhamidin istibdat idaresinde bite hürriyet ve vatan sevgisi sa-
kı ile konuşur fikir beyan ederdi. Sırf arkadaşlarının muhabbeti ken-
disini istibdat idaresine teslim ettirmemiştir. Muallimleri kendini bir
talebe gibi görmiyor, hatta muallim gelmediği zaman arkadaşlarına bir
muallim vaziyetinde bulunuyordu. Bu iyiliğine rağmen yüzbaşı olur
olmaz eline diplomasile beraber Yıldız sarayına muhakeme için celp
emrini de aldı. Uzun muhakemeden sonra Şama nefyedildi. İstibdattan
memnun olmayan halkın içinde Mustafa Kemal bir (Vatan ve hürriyet
cemiyeti) teşkil ve bu teşkilatıda Rumeliye teşmil için Selanige vardı,
bir şubede orada açtı. Meşrutiyetin ilanı sıralarında bu şubenin adı
(İttihat ve tarakki) oldu.

1907 Eylülünde Mustafa Kemal (Kol ağası) rütbesile makedonya-
daki 3 üncü Orduya nakledildi. Müşir kendisini Müşirlik erkânı har-
biyesinde bıraktı. Arkadaşlarına, amirlerine, askerlerine karşı mükem-
mel bir erkânı harp olan Mustafa Kemal aynı zamanda kıymetli bir
lider idi. 1908 de meşrutiyet ilanından sonra vaziyet kendisini tatmin
etmemişti. Bu yeniliğin hakiki bir halk idaresi olmadığı kanaatide
idi. Askerin fırka siyasetine karşımasına da taraftar değildi. Bu fikri-
ni kabul etmiyorlardı. Fakat uzağı en iyi gören yalnız o idi. Netekim
1909 da 31 mart vakası oldu. İstanbula hareket ordusunda gitti. Bu

vaziyeti idare eden erkâniharp reisi yine Mustafa Kemal'di. Meşrutiyeti o kurtardı. Kol ağası Mustafa Kemal askeri talime fazla ehemmiyet verdi. Bir müddet sonra Trablusgarpta italyan harbi patladı. Bir kaç arkadaşları ile Mısır tarikile trablusa gitti. İlk muvaffakiyet Tobrukta oldu, ve temin eden de Mustafa Kemal'di.

Bu sırada rütbesi binbaşı oldu. Binbaşı Mustafa Kemal Derne muharebesinde de iyi muvaffakiyetler elde etti. Fakat Balkan harbi çıktı. Trablusta yapılacak iş kalmadığından Avrupa tarikile İstanbula geldi. Akdeniz boğazı mürettep kuvvetleri harekât şubesi müdürü oldu. Bu esnada boğazı ve yarım adayı iyice tetkik etmek fırsatını buldu. Edirnenin istirdadında ilk defa şehire giren suvariler Bulayır kolordusu Erkânı harbiyesi sıfatile plânı tanzim ve idare eden Mustafa Kemal suvari livası olmuştur.

Harpten sonra Mustafa Kemal bey Sofya ateşemiliterliğine tayin edildi. Rütbesi kaymakam olmuştu. Bu vazifede 1914 senesi sonuna kadar kaldı.

Cihan Harbi :

Harbe vaktinde girilmediğini ve muttefiklerin muvaffakiyetlerine rağmen harp sonunda mağlup olacaklarını söylemekten çekinmeyen uzağı gören faal kaymakam Mustafa Kemal bey harp ateşi memleketimizi sardığı zaman geri hizmetinde duramazdı. Başkumandanlıktan faal bir hizmet istedi. Tekirdağında teşekkül edecek olan mevhum 19 uncu fırka kumandanlığına tayin edildi. Kısa bir zamanda mükemmel bir fırka vücuda getirdi. Ve bütün boğazı müdafaa için maydos mıntakası kumandanı oldu. Bir müddet sonra yerine albay rütbesinde bir zat getirilmesi üzerine Bigali köyüne çekildi. Düşman 25 nisan 1915 te Arı burnuna ihraca başlayınca kendiliğinden oraya koştu. Ve ihraca müsaade etmedi. Düşman ilk mühim karşılamayı bu suretle ilk defa Mustafa Kemal'den gördü. Bu muvaffakiyet neticesinde 19 Mayıs 1915 te rütbesi miralaylığa terfi ettirildi. Düşman 6-7 ağustosta yandan vurmak için Anafartalar mıntakasına yüzbin kişilik bir ordusile hücum etti. Karşısında Mustafa Kemal buldular. Yine muvaffak olmadılar. Conk bayırında bir şarapnel kalbi istikametine vurdu. cebindeki saat ölümünden kurtardı. Büyük dahi kurtuldu ve düşmanın ilerlemesine mani oldu. memleketi bir defa daha kurtardı.

Kafkas Cephesinde :

Düşman muvaffak olmayacağını anlayınca geri çekildi. Mustafa Kemal beyde kafkas cephesine tayin edildi.

Şehrimize gelince rütbesi Mirlivalığa terfi edildi. Paşa oldu. Mustafa Kemal paşa şehrimize doğru ilerleyen Rus ordusunu karşıladı. Manevraları sayesinde düşmanı geri püskürttü. Ve istilâ edilen Muş, Bitlis istirdat edildi. Şehrimiz civarında Kulp yollarındaki muvaffakiyetli faaliyeti buradaki büyüklerden dinliyoruz. Bu kahraman adam memleketimizi bir istiladan daha kurtardı. 7-8 Ağustos 1916

Bu sırada Bağdadın geri alınması için Alman Falkenhayn kumandasında bir Yıldırım Orduları gurubu teşkil edildi. Mustafa Kemal paşada bu guruptaki yedinci orduya tayin edildi. Fakat Alman kumandanı memleketin iç idaresine karıştığundan vaziyeti alakadarlara bildirdi isede dinlemediklerinden protesto makamında kumandanlıktan istifa etti. Kendisini ikinci kolordu kumandanlığına tekrar tayin ettiler, kabul etmedi. Velihaht Vahdettin ile beraber Alman karargâhı umumi-sine gitti. Almanların vaziyetini yakından gördü. 1918 de yeni padişahın ısrarı üzerine Suriyede yedinci kolordu kumandanlığını tekrar aldı. Büyük muvaffakiyetler gösterdi. Harap olan kıt'asını Halebe muntazam çekebildi. Artık Osmanlı ordusunun vaziyeti müşkülleşmişti. 31 Teşrin evvel 1918 de Yıldırım orduları kumandanı oldu. Fakat bir gün önce Osmanlı imparatorluğu teslim olmuş Mondros mütarekesile harbi terk etmişti, Artık milletin Osmanlı devletinden ümidi kalmamış bir tek adama ümit etmekten başka bir şey kalmamıştı. Mustafa Kemal bu vaziyet karşısında İstanbula döndü.

İstiklâl Mücadelesinde Mustafa Kemal :

Mustafa Kemal istanbula gelince bir müddet ahvali tetkik etti. Düşman gemileri istanbula giriyor, İstanbulda her kes kendi başına düşmüş bir takım fırka mücadeleleri başlamış , Ümit kesilmiş devleti muharebeye sevk edenler kaçmış, Millet yorgun, Ordu bozulmuş artık İstanbulda yeni bir şey yapılmasına imkân kalmamış. 15 Mayıs 1919 da doğrudan milletin arasına girip onlarla beraber çalışmasını uygun bulmuş ve 3 üncü Ordu Müfettişliği vazifesini alarak Anadoluya hareket etmiş 19 mayıs 1919 da Samsuna çıkmıştı.

Arkadaşlar ;

Mustafa Kemalın Anadoluya hareket ettiği gün sabahleyin galip devletlerin vadi ve kararı üzerine Mondros mütarekesinin maddelerini siper ederek Yunanlıların İzmir çıkmasına müsaade edilmiş ve aynı günde izmir işgal edilmişti. Daha önce güzel memleketimizin muhtelif yerlerinde işgal edilmiş. Adana, Ayıntap , Urfa , Antalya , istilâ edilmiş Erzurum ve havalisinde bir yabancı devlet meydana getirilmek isteniliyordu.

Merkez sukut etmiş, ordu dağılmış, Millet yorgun yer yer kurtulma tedbirleri düşünüyor. Bir takım cemiyetler kurulmuş muhtelif gayeler takip ediliyor. Bazıları İngiliz himayesi bazıları Amerikan mandasını teklif ediyor , bazıları buldukları yeri müdafaa için tedbirler düşünüyor.

Meydana Getirilen en Mühim Teşekküller :

Erzurum ve civarında Vilâyeti şarkiye Müdafaai hukuk milliye cemiyeti. Trakyada, trakya paşa eli cemiyeti, ademi merkeziet, reddi ilhak, muhafazayı hukuk, trabzon ve havalisinde ademi merkeziet cemiyeti (merkezi istanbul) dır. Bunlar hep memleket müdafaası için yapılan hayırlı cemiyetlerdir. Ecnebinin tesirile parçalamak ve ecnebilere

bağlanmak maksadile zararlı cemiyetlerde meydana geliyordu. Mustafa Kemal Milletin içindeki sızıyı sezmiş müstakil yaşamak kaygularını anlamış olduğundan haklı olarak millet arasına girmiş. 19 Mayıs'tan itibaren bütün memlekete beyannameler yaydı. Mümessillerin Sivasta toplanmalarını bildirdi. Mütemediyen memleketin her tarafı ile muhabere ediyordu. Miralay İsmet bey (Reisi Cümhurumuz) ve Fevzi paşa Cevdet paşa vasıtasile İstanbul ahvalini ve kendi hakkında beslenen fikirleri anlatıyordu. Mustafa Kemal Erzuruma geçti. bu milli faaliyetini muvafık görmeyen ecnebilerin tesirile İstanbul hükümeti vazifesinden azletmek niyetinde olduğunu öğrendi. 8—9 Temmuz 1919 gecesi bütün askeri vazifesinden istifa ettiğini merkeze telgrafla bildirdi. (Bu tarihten sonra resmi sıfat ve selâhiyetten mücerret olarak yalnız milletin şekaft ve civanmertliğine güvenerek ve onun bitmez tükenmez feyz ve kudret menbaından ilham ve kudret alarak vicdanı vazifemize devam ettik) diyor. Milli vazifesini yapmak üzere Erzuruma varmıştı. 23 Temmuz 1919 da Erzurum kongresi yapıldı. Reis Mustafa Kemal'di. Kongre kararlarının özü . Milli sınırlar içinde vatan bir bütündü. Parçalanmaz, ecnebilerin bu yurdu işgallerine ve Milletin işlerine karışmalarına Millet hep beraber karşı koyacak, manda ve himaye kabul edilmeyecek.

4—11 Eylülde memleketin her tarafından gelen mümessillerle yapılan sivas kongresinde Erzurum toplantısının kararları bütün memlekete teşmil edildi. ve (Anadolu ve Rumeli müdafai hukuk cemiyeti) teşkil edildi. Mustafa Kemal dahili ve harici düşmanlarla mücadele ediyor. Bir taraftanda memleket birliği ve istiklâli için çalışıyor.

İstanbulda toplanacak meclisi meb'usana giden meb'uslara yol göstermek, yapacakları milli iş için fikir vermek maksadı ile Mustafa Kemal ve temsil hey'eti 27 kânunu evvel 1919 da Ankaraya geldi. O günden itibaren Ankara merkezdir. 12 kânuni sanı 1920 de meclisi meb'usan toplandı. Osmanlı devletinin hükümet ve meclisi galip devletlerden merhamet dilenerek devleti yaşatmak ümidinde idiler.

Devlet merhamet dilenmek ile değil kuvvetile yaşar. Mustafa Kemal böyle düşünüyordu. Mustafa Kemal'in düşüncesine uymayan İstanbul meclisi ve hükümeti feci hadise ile karşılaştı. 16 Mart hadisesi oldu. O gün meclis dağıldı. Kurtulabilen meb'uslar yeni meb'uslarla beraber Mustafa Kemal'in daveti üzerine Ankarada toplandılar. Kurtulmayanlar tevkif ve nefiedildiler. Ankaraya gelenler 23 Nisan 1920 de resmenve hukuken Büyük Millet Meclisini kurdular ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini teşkil ettiler. O günden itibaren Mustafa Kemal Meclis ve hükümetinin ve devletin ve milletin reisisidir. Artık istiklâl mücadelesine kuvvet ile başlamak zamanı geldi.

28 Mayıs 1919 dan itibaren garp cephesinde Yunanlılara karşı, 21 kânuni sanı 1919 dan itibaren cenup cephesi, 9 Haziran 1920 den itibaren şark cephesi teşekkül etmişti. Hepsi Mustafa Kemal'in yönlendiği

kumandanlarla ve onun emirlerle idare edildi. 3 Kânuni evvel 1920, gümrü 16 Mart 1921 Moskova 13 Teşrini evvel 1921 kars muahedelerile garp cephesi 20 Teşrini evvel 1921 Ankara ihtilâfnamesi ile cenup cephesi bitti. Garp cephesi, Milleti ve Mustafa Kemali çok uğraştırdı. 9—10 kânuni sani de birinci, 30 mart bir nisanda ikinci inönü. Mustafa Kemal in emir ve tanzimi ve reisi cümhurumuz İsmet İnönünün maharet ve sevki idaresi sayesinde düşmana karşı ilk askeri muvaffakiyetleri kazanıldı. Taarruza devam eden düşmana karşı 5 Ağustos 1921 de Mustafa Kemal ordu başkumandanı oldu.

Bilfiil cepheye gitti. 23 Ağustos — 13 eylül 1921 Büyük sakarya meydan muharebesini muvaffakiyetle idare etti. 19 Eylül 1921 de hizmetine mükâfat olarak Mustafa Kemale millet mecl'since (Gazi) ünvanı ve müşir (mareşal) rütbesi verildi. Osmanlı devletinin askerlikten azletmek istediği Mustafa Kemali Millet tam yerinde ve zamanında Baş kumandan yapmış ve askerliğin en yüksek rütbesini vermiştir.

Devlet, Meclis ve Millet reisi Baş kumandan Mustafa Kemal paşa 10 teşrini evvel 1921 de İsmet paşayı garp cephesi orduları kumandanlığına tayin etmiş. 1 Mart 1922 de meclis içtimamı açarken söylediği nutukta devlet için yapılması lâzım gelen mühim işleri bildirmiş büyük bir devlet reisidir. 26 Ağustos 1922 de memleketimizi düşman istilâsından tamamen kurtarmak için hazırladığı büyük taarruza başladı. Baş kumandan Mustafa Kemal paşa, Garp cephesi kumandanı İsmet paşa, ve büyük erkânî harbiye reisi müşir Fevzi paşa büyük taarruzu koca tepeden idare ettiler. Baş kumandanın emri ile yapılan bu harekette 30 Ağustos 1922 de Dumlupınarda Baş kumandanlık muharebesi 9 Eylül İzmirin geri alınması, 18 Eylül düşmanın bütün Anadoludan kovulması neticeleri elde edildi. Baş kumandanın tayini üzerine cephenin muvaffak kumandanı İsmet paşanın idaresinde 3—11 teşrini evvel arasında yapılan mudanya mütarekesi ile Edirne ve Trakya da düşman istilâsından temizlendi.

Mustafa Kemali muhtelif vesilelerle azletmeğe, asi addederek aleyhine fetvalar vermeğe, düşman kuvvetleri ile tutturмага çalışan osmanlı hükümeti ulu şefin büyük muvaffakiyeti karşısında yapılacak sulh konferansına iştirak etmek için sıkılmadan Mustafa Kemale baş vuruyor. Ve itilâf devletleride bu kanaatle hem milli hükümet mümesillerini hem İstanbul hükümetini Lozan sulhuna davet ediyordu. 1 Teşrini sani 1922 de Mustafa Kemal in meclise verdiği izahat ve teklifi üzerine meclis Osmanlı hanedanının saltanatını lağvetmiştir. Bu sefer yalnız milli meclis hükümeti sulha davet edilmiş bulunuyor. Ebedî şefin verdiği direktiflere göre bir çok devlet mümesilleri karşısında Türk milletinin istiklâl ve hürriyetini temin hususunda tam milletin arzusuna göre milli Şef İsmet İnönü lozan müzakerelerini idare etti ve neticelendirdi. 24 temmuz 1923 da Lozan sulhu yapıldı. Ulu Ata ve Milli Şef İnönünün memleketimizi ve bizler için en büyük muvaffakiyetli eseri İstiklâl ve kuvvetimizi bütün dünyaya tanıtırarak büyük vaziyetler

hazırlamaları, büyük milli savaşta muvaffakiyet temin ettirmeleri ve Lozan sulhudur. Osmanlı devletinin 10 Ağustos 1920 de yaptığı parçalı ve tatbik sahası bulamıyan yalnız kara leke tarihimizde kalan sevr muahedesine karşı bizi ebedi olarak dünyaya tanıtan Lozan sulhünü yapmıştır.

Artık osmanlı devletine senelerden beri muhtelif muahedelerle girmiş olduğu türlü esaret zincirleri mutlak surette kırılmış oldu. Gazi mustafa Kemal harice karşı istiklâl ve istikrarı temin ettikten sonra milleti bu günkü Avrupa devletleri derecesine ulaştırmayı mühim bir hedef edindi. Bir sıra devrimlere ön ayak oldu. milli elbise ile asri bir hayat asri ve medeni hukuk kanunları yaptırarak hukuk sahasında büyük bir devrim, milli benliğimizi dilimiz ve tarihimiz ile sahip olduğumuzu anlayıp mazimizle ona göre öğrenüp istikbale öyle bir gözle bakmak gerek olduğundan bu işlerde bize ön ayak oldu. Harp, Dil ve tarih inkilâplarını bizzat idare etti. Her medeni insanın köklü ve ayrıca bir ünvanı olduğunu bildiğinden soy adı işinide tam yerinde ve bir yenilik olarak yaptı. Ulu Şef Atatürkün iktisadi malî, adlî, maarif velhasıl milli hayatımızın her sahasında bize ön ayak olarak gerek ferdi ve gerek içtimai hayatımızda en medeni insanlar derecesine ulaştırmak için lazım gelen her şeyi yapmıştır. 5 Nisan 1926 da hemşeriliğimizi kabul buyuran Atamız 937 teşrini sanide şehrimizi ziyaret etti. Ve karşiki locada oturmuş (sayın Diyarbakırlı hemşerilerim.) diye hitap etmiş idi.

Şehrimizin adı bu suretle Diyarbakıra dönmüştü. Büyük hizmetleri arasında ona hariç ve dahilde hatıra gelmedik fenalıklar yapmak istediler. Hainlik, nankörlük, canilik yapmak istediler. Lâkin hiç birinde muvaffak olmadılar. Her şiddete mukavemet eden Ulu atamız nihayet Şiroz denilen hain hastalığın şiddetine mukavemet edemedi. Bu karaciğer hastalığı nihayet Ulu Ataya kıydı. 10—teşrinisani—1938 günü sabah 9,5 de aramızdan çekti aldı. Fani vücudunu ebediyete kavuşturdu. Biz onun fani vücudunu Ankarada mezara Ebedî ruhunu bütün Türk ruhuna koyduk onu her zaman önümüzde görüyoruz. Çizdiği yolda yürürken izini takip ediyoruz. Ey Ulu Atam ebedi uykunda rahat ve mustarih uyu. Bütün millet bu dakika hayır, her zaman, her an ruhumuzda yaşıyoruz. Başımızda kardeşin, senden sonra gelen en büyüğümüz İsmet İnönü olduğu halde yolundan yürüyoruz. Ve ilelebette yürüyeceğiz. Fani uykunda Ebedî ve müstarih dur rahat uyu.

Şimdi aziz milli şefimizin bu münasebetle yaptığı beyenatı okuyacağım.

Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih komitesi Başkanı Kâzım Baykal tarafından ATATÜRK'ün ölümünün yıl dönümü münasebetile Halkevinde okuduğu hitabedir.

DİYARBAKIRLI BİLGİNLER ve OZANLAR

(Geçen sayıdan devam)

A. Ş. Kavuk

Bu sayıda Diyarbakırlı bir kaç Halk ozanından bahsedeceğim.

Dirigî

Diyarbakırlı bu saz şairinin ne zaman yaşadığı belli değildir. Ali Emirinin topladığı âşık şürleri arasında Dirigininde bir türküsü vardır. Türküyü aşağıya yazıyorum.

T Ü R K Ü

*Gönül vaz gelmiyor ey kerem kâni
Ölünce severim seni bilmiş ol
Hakkın emri ile azrail canı
Alınca severim seni bilmiş ol*

*Zemîne karşı tuttım yüzümi
Hak için söylerim doğru sozümi
Yarın musallâda halk namazımı
Kılınca severim seni bilmiş ol*

*Bize şefi olur ol Ebû bekir
Daima okunur feth ile zikir
Kabrim üzerine Münker-ü nekir
Gelince severim seni bilmiş ol*

*Dirigî) der hayli gezdim cihani
Kişi sevdiğini sever nihani
Yarın mahşer günü hakkın divanı
Olunca severim seni bilmiş ol*

Kul Mahmut [1]

Bismilli bir ihtiyar türkmenin bana anlattığına göre bu

ozan Bismilin Darlo köyünden imiş. Vaktile güzel bir kıza aşık olmuş. Kızı elde edemeyince elinde saz ile köy köz gezmiş. Nihayet ince ağrı (verem) olarak ölmüş. Son asır şairlerinden olan bu ozan hakkında fazla bir bilgi edinemedim. Elime geçen koşmasını yazmakla iktifa edeceğim.

KOŞMA

*Benden selam olsun gül yüzlü yara,
Azıcık yanıma gelsinde gitsin.
Eğer rakıplerim yol vermez ise
Şu dertli hatırım sorsunda gitsin.*

*Allar giysin çıkarmasın karayı
Gel dedikçe unutmasın burayı,
Sinemdeki göz göz olan yarayı
Yar gelsin elile sarsında gitsin.*

*Şahinimi avlar idim baz ilen,
Yar geldide burdan geçti naz ilen,
Dertli merhem etsin balı tuz ilen,
Yar gelsin yarımı sarsında gitsin.*

*Kul Mahmüdem ben kurtulmam belâdan,
Yarı bize nasip eyle yaradan,
Ölârem kurtulmam ben bu yaradan,
Yar gelsin kefenim biçsin de gitsin.*

Â H Ü

Dergimizin evelki sayılarında Âhûdan bahs etmiştik. 17 inci yüz yılda yaşadığı tahmin olunan bu bektâşi şiirinin elimize geçen bir şiirini daha aşağıya yazıyorum :

*Yürü var hakka eyle bir amel
Âşıkâ sevdâ ne güzel uymuş
Âşktr evvelâ dünyaya temel
Hikmeti mevlâ ne güzel uymuş*

[1] - Bu halk ozanının Diyarbakırlı olduğu hakkında tam bir bilgi sahibi değiliz. Bu hususta bilgi sahibi olanlar için dergimizin sayfeleri açıktır.

Mahabbet nurudur hazreti sultan
Ol nurdan oldu sureti insan
Yedi zeminile yedi âsûman
Arşı muallâ ne güzel uymuş

Direksiz durur bu yedi çadır
Bir mah duruptur münevver aydır
Mübarek gecemiz oluptur kadir
Subhadek esmâ ne güzel uymuş

Bezmi elestten gelmişiz dine
Evvəlki ikrara durmuşuz yine
Burç on ikidir ay ile güne
Günbed-i hadrâ ne güzel uymuş

Ridvana cennet kapusun açmak
İdrise güzel hulleler biçmek
Münkir tamu mümüne uçmak
Firdevsi â'la ne güzel uymuş

Bu yolda Mansur geldi ikrara
Enelhak söyledi çektiler dâra
Âşık olanlar geldiler zara
Bülbüli şeyda ne güzel uymuş

Âşık olanın canadır kasti
Habibullahtır yârânı dostu
Nesimî nice yüzdürdü postu
Kâzaya rıza ne güzel uymuş

Hüdâ emretti var oldu âlem
Virdi cebrail fendile selâm
Arş kürsî dahi levhile kelim
Her türlü eşya ne güzel uymuş.

Bil bu cihani fanidir fâni
Durmayıp akar didemin kanı
Evrâdım oldu seb'ulmesani
Allemel-esmâ ne güzel uymuş

Şeytan görünce düştü inâde
Secdeyi kılmadı kaldı piyâde
Ateşle toprak âb ile bâde
Âdemle hava ne güzel uymuş

*Ol kelimullah kıldı ikdâmi
Verildi tavrât anıldı nâmı
Tûr'i sînâda bin bir kelâmı
Söyleşir Musa ne güzel uymuş*

*Âhûnun dosta fedadır canı
Bir pula versen almaz cihanı
Âşk kitabından bu dâsitanı
Eyledi peydâ ne güzel uymuş.*

İ S M A İ L

Bay M. Şakir Ülkütaşır, "Yeni türkü" dergisinin 48 inci sayısında ismailin aşağıdaki türküsünü yazarak altına Diyarbakırlı olduğunu ilave etmiştir. (S. 706): Bay Vâhit Lutfi salcı adlı bir zatta aynı manzumei "Halk bilgisi haberleri" dergisinin 85 inci sayısında kurban kabuliyi anlatırken bu ismailin harputlu olduğunu yazıyor. Ve bu şair hakkında aynı derginin 69 uncu sayısında malumat verdiğini ilave ediyor. (Sahife 11)

Bende bulunan yazma bir cönkte İsmailin aynı koşması mevcuttur. Yalnız bu ozanın nereli olduğu hakkında malumat yoktur. Diyarbakırda bu koşmanın bir çok ihtiyar meraklılar tarafından bilinmesi ozanın buralı olduğunu veya burada çok kaldığını hatıra getirebilir. Yaptığım araştırmalarda hakiki bir malumat elde edemedim. Bazı ihtiyarlar bunun Bismil Türkmenlerinden bile olduğunu söylediler. Ancak elimizde inandırıcı bir vesika bulunmadığından şimdilik bende ki koşmasını yazmakla iktifa edeceğim.

K O Ş M A

*Sabahtan uğradım ben bir güzele
Güzel sultan olmuş ilin üstüne
Gördüm mah cemalın selavat verdim
Selâma da durmuş yolun üstüne*

*Sanırsın sarhoştur uykudan kalkmış
Elâ gözlerine sürmeler çekmiş*

Zülfün tel tel etmiş yüzüne dökmüş
Sünbül saçın salmış yelin üstüne

Ağdır bilekleri yağdırma kardan
Yüzü şemsukamer bakılmaz nurdan
Dişleri de sedef gözleri mercan
Yakutlar oturmuş alın üstüne

Ak sinede sık sıyırılmış kar gibi
Boyu servi semen eli dal gibi
Yapraklar içinde gonca gül gibi
Yeşiller giyinmiş alın üstüne

Hiç kulu yokmudur ismail kadar
Hüsnü cemâlin borcunu öder
Senin derdin beni divane eder
Kürtele (1) giyinmiş şalın üstüne.

— SONU VAR --

(1) - Önü açık yırtmaçlı, arkadan yukarıya katlanır, düğmesiz, ve kuşak altında kalan elbiseye burada kürtük veya kürtele derler.

ZAFER BAYRAMI

(20 inci Sayıdan)

Ö. Öner

Bu muharébede yunan ordusu, Türk ordusuna ; asker sayısı, silah, teçizat ve levazım miktarı itibarile faik bulunuyordu. Aynı zamanda yunanlılar, büyük britanya Devletinin hazinelerine dayanıyordu. Serbest yollar ve denizler yine kendilerinin ellerinde idi. Buna mukabil Türk ordusunun menbaları, harbi umumide bir çok tahribata uğramış olan garbi Anadolu'nun fakir senayisiz halkı ile şuradan buradan bin müşkilatla satın alabildiği levazım ve teçizattan ibaretti. Öte tarafın muntazam kabileler halinde silah ve cephaneye sahip olan otomobil ve kamyonlarına mukabil biz kağın arabaları, merkep ve develerden ümit beklemekte idik. Kahraman Türk erkeği, cepheye vuruşurken, hamiyetli cesur Türk kadını gün olduki sırtlarile harp meydanlarına cephaneye ve yiyecek taşıdılar.

İşte bütün bu noksanlıklara rağmen Türkün kıymetli kumanda hey'eti, mert yürekli zabiti ve gözü yılmaz Mehmetçigi tam 22 gün 22 gece

durmadan ve yılmadan Sakarya meydanında arslanlar gibi çarpıştı. Bir çok kanlı ve buhranlı anlar geçirildi. Düşman ordusunun faik grupları müdafaa hattımızın bir çok parçalarını kırdılar fakat her ilerleyen düşman kısımları önüne Türk kuvvetleri yetiştiriliyordu. Öyle zaman olduki ordumuzun sol cenahı düşman tarafından takip edile edile nihayet (50) kilometre kadar cenup cihetinden Ankaraya yaklaştı. Bu hal, ordu cephesini cenuba çevirdi. Türk ordusunun her ferdi büyük kumandan Mustafa Kemal'in ibda ettiği yeni tabiiye usulü ile vatani karış karış müdafaa koyuldu. Çünkü o büyük adam : (Hattı müdafaa yoktur, Sathı müdafaa vardır. O sathı bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatan daşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz.) diyordu..

Her adımda azami fedakârlık gösterilmek suretile düşmanın faik kuvvetleri imha edilerek, yıpratılarak nihayet onu taaruza devam kabiliyet

ve kudretinden mahrum bırakıldı..

Muharebe vaziyetinin bu safhası hasıl olur olmaz ordunun sağ cenanu mukabil taaruzla geçti. Bu suretle sağ cenanu başıyan taaruz takviye ve tevsî edilerek düşman istenilen tehlikeli vaziyete düşürüldü. Az sonra bütün türk cephesi mukabil taaruzla geçti. Düşman cephesine ağır darbeler iniyordu. Nihayet bütün cephede rü'at başladı.

13 Eylül 1921 de sakaryanın şarkı düşmanlardan tamamen temizlendi, tarihte emsali nadir görülen Sakarya meydan muharebesi 22 gün geceli gündüzlü, durup dinlenmeden muttasıl çarpışarak ve bir çok kan dökülerek kazanılmış oldu. Bu meydan muharebesinden sonra şiddetli takip başladı. Düşman (Eskişehir Kütahya ve Afyonkarahisarın) şarkına atıldı. Artık yunan erkâniharbiyesi ikinci reisinin dediği gibi (Kemal'in ve Türk milletinin azim ve iradesine baş eğen yunan azim ve idaresi) sakaryadan sonra, bir daha Türklere taaruz cüretinde bulunamayacaktır.

Artık taaruzla, daha doğrusu mukabil taaruz kalkıp yunanlıları vatandan kovmak sırası Türklere gelmişti.

Düşmanı bütün yurttan söküp atmak için muazzam ve pek şiddetli taaruzlara ihtiyaç vardı. Bunun için Türk dahi kumandanı Mustafa Kemal, Mecliste husule gelen bir çok sabırsızlıklara rağmen hazırlıklara devam etti. Kâfi derecede hazırlanmadan yapılacak her hangi bir taaruzun zararlı neticeler verebileceğini biliyordu. Bu fikri Büyük Millet Meclisi azalarına anlatarak kıymetli irşatlarda bulundu.

(Ordumuzun kararı taaruzdur, fakat bu taaruzu tehir ediyoruz. Sebebi, hazırlığımızı tamamen ikmale bir az daha zaman lâzımdır.) Diyordu. Nihayet hazırlık devresi de gelip geçti. Son ve kat'i taaruzlar başlıyacaktı. Baş kumandan Mustafa Kemal'in emir ve talimatı dahilinde garp cephe kumandanı son taaruz hazırlıklarını ikmal etti. (6 Ağustos 1922) Baş kumandan otomobil ile Ankaradan hareket ederek konya tarikile 20 ağustos 1922 de garp cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e geldi. Her kes kendisini Ankarada biliyordu. Büyük Gazi cephe karargâhında erkâniharbiye umumiye reisi Feyzi, cephe kumandanı İsmet ve ordu kumandanlarıyla taaruzun bütün tafsilatını

tesbit etti. Ve (26 Ağustos 1922) sabahı taaruz edilmesini emir etti.

24 Ağustos Başkumandan ve cephe kumandanları harp karargâhlarıyla taaruz mıntaka sında (küçük şuhut) kasa-basına gittiler, asıl taaruz yapacak olan kuvvetlerimiz, 11 piyade ve 3 süvari fırkası gece yürüyerek ve gündüzleri de düşman tayyarelerinden gizlenerek Afyonkarahisar cenubunda (Akarçayı) ile (Ahır dağları) arasında toplandılar.

26 Ağustos sabahı Başkumandan, Büyük erkânı harbiye reisi ve cephe kumandanı, taaruz sahasında [kocatepe] ye yani muharebeyi idare edecekleri yere geldiler.

Sabahleyin 5. 5 te gittikçe şiddetlenen keşif topçu ateş ile büyük taaruz başladı. Akşama kadar şiddetli, ve aman vermeyen taaruzlarımızla yunanlıların bir senedir takviye ve tahkim ettikleri ilk ve en kuvvetli mevzilerini bir günde ve tamamen zabtetmiş bulunuyorduk. Ertesi gün taaruz devam ediyor, ve düşman şimale atılıyor.

Yine şiddetli taaruzlar birini yıldırım hızile takip ediyor. 30 Ağustosa kadar süren takip muharebelerile yunan ordusu şarktan ve cenuptan

ikinci ve birinci ordularımız, şimal ve garpten süvari kolordumuzla (Ashhanlar mıntakasında tamamen ihata ve imha ediliyor.)

30 Ağustos günü yani bundan 17 yıl önce bizzat Başkumandan dahi Mustafa Kemal'in idare ettiği kat'i meydan muharebesile işte bu muazzam netice hasul oldu.

Bu hizmetten sonra yurdu tamamilen temizlemek için o asil türkün, yüce başbuğun şu büyük kumandası kâfi geliyor : Ordular... İlk hedefiniz Akdenizdir ileri....

HAKİKİ AHLÂKTA KANUNİ AHLAK' VAZİFE

K. Baykal.

Lezzet, menfaat, vazife fiillerimizin en umumi amiler-indendir. Hürriyet ve nizamın telifine dayanan hakiki ahlakta üçüncü amil kabul edilir. Bu onun kanunudur.

Lezzetçilerin prensibi türlü münakaşa ve hesapları ile nihayet ferdin şahsına, bedene ait vazifeden başka bir şey değildir. Lezzet ihtirası ve arzularımızın tatmin edilmesidir. İnsan yalnız arzu ve ihtiraslarının tabiiyeti altına girerse akıl ve iradesini bir tarafa bırakmış olur. İnsan olması hesabı akıldan varesete ve onun emirlerinden hariç kalmasına imkân yoktur. Lezzetçilerde bu iki melekenin olmadığı iddia ediliyor değil, fakat esas lezzet olduğuna göre akıl ve iradesini lezzetine ram etmiş oluyor demektir. Prensip sahibi olmasına rağmen bazıları bu yoldaki lezzeti tercih ederler. Bittabi pek dar manasile egoist olmuş oluyorlar. Bizim sistemimizdeki hürriyet bir eibetten alınmış diğer taraftan daraltarak yalnız ihtirası için vasıta yapılmış oluyor, nizam ise tamamen kaybolmuştur.

Herkes nefsi lezzeti icabı çalırsa hakikaten insan insanın kurdu olmuş olur, bittabi bu takdirde nizam bozulmuş ve hak mefhumu da kalmamış olur.

Lezzetin mahzurlarını düşünen bazı filozoflar lezzet yerine menfaati prensip olarak kabul ederler. Az zahmet ve fazla lezzet, temin eden lezzet, fena neticeler tevliid etmiyen, uzun ve devamlı lezzet menfaattir. Bu da birinci gibi kritik edilir. Dar ve yakın lezzete karşı menfaat ölçülü ve hesaplı bir esastır. Menfaatta hürriyet vardır ; hangi faydayı tercih ile efalimize tevfiik edelim. Bu hususta insanda bir hürriyet ihtiyar var demektir. Fakat bu da dar bir ihtiyardır , iyi netice vermiyebilir. Her kes tarafından ölçü olabilecek menfaat ne olabilir ? Umumi menfaattır , denebilir , fakat bir çok insanlar bu umumi menfaatin altında şahsi lezzetinden başka bir şey olmıyan şahsi menfaatını gizliyebilir. Filvaki hayatı faydası olmıyan emellerin icrası kıymetsizdir. Boş malumat ve

amel ferd ve cemiyete faydasız olur, denir. Lâkin bunuda hüriyet ve nizama ve onun için tayin edilecek kanuna uydurmak zarureti vardır. Eğer fayda ve hüriyet için muayyen bir kanun bulunmazsa nizam kalmaz. Cemiyet içinde hüriyetli nizama dayanmayan fiiller anarşiyi mucip olur. Netice bütün kıymetlerle beraber ahlakta boz olur.

Hüriyet ve nizam ahlakının kanunu vazife veya hayırdır. Amellerimizde bu kanuna uymak akla, mecburi olarak riayet edilen bir emre uymak demektir. Bu emir vazife kelimesi ile ifade edilir.

Bir şey maddesi ve sureti ile mülâhaza edilir, heykelin maddesi taş veya maden, sureti ise şu veya bu şekil tipidir. Ahlak kanununun maddesi yapılması lazım gelen, sureti ise emrin şekli olabilir. Bir insan işlenmemiş bir madde olarak doğar, cemiyetin hali hazır ve müstakbel hayatına göre işlenerek şekil verilir. Fiiller cemiyet hayatının icabettirdiği gayeye uygun olması için yalnız lezzet veya faydaya göre değil unumi bir kanuna uyması lâzımdır. Yalnız lezzetçi veya faydacı tesir, insan bedeninin suretine göre tesirdir,

umumi ve hakiki kanundan aridir. her hareket vazife kanununa uygun olmalıdır. Bu kanun ne kant'ın mülâhaza ettiği gibi emrin sureti ve nede maddesini mülâhaza etmeksizin alınan emirdir.

Formalizm nizamı ihlâl edebilir. Bu işi yap emri ise kat'idir, şartsızdır, moralizizm'in emridir. Fakat düşünelim : her işin bir zamanı ve şekli vardır, yalnız şekil ve mahdud zamanı düşünülerek yapılan işler formaliteye göre yapılmıştır, açığıca saat veya gün doldurmak için yapılmıştır yahut, yapılmış olmak için yapılmıştır. Bu vazifede ne hüriyet ve nede nizam vardır. hüriyet yok, çünkü zaman ve şekil kaydına tabi tutulmuş. Ferd o işi ne aklının nede vazife kanunun emrine göre yapmamış ya menfaati veya harici tesir ile yapmış bu ise hüriyetin icabı değil. Üstelik büyük mahzurlar da doğar fili yapan evvelâ başkasını sonra da kendini aldatmış olur. (Şu işi yaptım) der fakat acaba iş yapılmış oldu mu? iş gayeye uydumu? işin zamanı ve şekli nazarı itibara alınarak yapıldığı için emrin şekil ve sureti alınmış oluyor. Bazı ahvalde böyle şekil muvakkat bir nizam

temin edebilir. Çok defa şeklin asıl kadar ehemmiyeti vardır. Fakat büyük mahzurlarını da unutmamalı. İş şekle boğularak asıl hedefin unutulmasını da çok görmekteyiz. Vazifeyi şekle göre yapanlar çok iş yapmış olurlar fakat hakiki iş yapılmamıştır. Vazife, hürriyetli nizam kaidesine göre yapılmalıdır. (Bu iş bana aittir.) mülâhazasile yapılan işlerde tam hürriyet vardır. Ferd mevcut şekle uyabildiği gibi bilhassa ayrı ve hakiki şekil bulmak için düşünmek ve araştırmak imkânını da bulabilir. Bu yoldaki vazife umumi nizama da çok uygun gelir. Çünkü hür ferd kendisinin cemiyet içinde olduğunu, ihtiyarı ile onun nizama tabi bulunduğunu müdriktir. Ferdin bu vazifeleri kendine de cemiyetine de faydalı olur.

Kant'ın şu iki düsturu mühimdir: (Öyle hareket et ki insanlığa, gerek kendi ve gerek diğerlerinin şaksında, daima bir gaye gibi muamele etmiş olasan, ve hiç bir zaman insanı bir vesile olarak kullanmış olmayasın), öyle hareket et ki hareketinin kaidelerini umumi kanun olarak kabul edilmesini isteyebilesin. Bu esaslar mutlak vazife

kanunun güzel ifadeleridir. Bunları tamamlayarak şöyle ifade edarsak hürriyet ve nizamı tamamen ihtiva eden bir kaide koymuş oluruz.

(Öyle hareket et ki hareketinde hürriyetin hakim olsun ve umumi nizama da uygun bulunsun). Hakiki ahlâkta hareket kanunu, ahlâk kanunu' Vazife'nin formülü işte budur .

İmtiyaz sahibi : Diyarbakır Halkevi
Umum Neşriyatı idare eden
Avukat Ağâh Arman

Diyarbakır Basımevinde basılmıştır

GÜNEY DOĞU ANADOLUNUN ZİRAİ HAYATINA BİR BAKIŞ

Sevfi Alpan

Doğu toros dağlarının (İrandan Fırat nehrinin dereyine kadar uzanan parça) güneyihde kalan kısma güney doğu anadolu (Cenup şarkı anadolu) denir. Bu bölgede yeregin (arazinin) şekli pek müteevvidir, muhtelif şekilde ve büyüklükte dağlar vardır. Bu dağların arasına sokulmuş ovalar bulunur. Güney doğu Anadolunun deniz seviyesine nazaran ortalama yüceltisi 700 metreyi bulur Diyarbakırın güney batısındaki Volkanik Karaca dağda yer yüzünün yüksekliği 1919 metreye (Mirkmir tepesi) varır; Mardinin kuzey batısındaki Mardin dağları 1100 metre yüksekliktedir. Doğuya doğru gidince görülen Mardinin kuzey doğusundaki durabidin dağları 1500 metre yüksekliktedir. İsimlerini söylediğim bu dağlar Güney doğu Anadolunun başlıca kitleleridir Karacadağla, Turuabidin dağlarının kuzeyinde bulunan Yukarı dicle veya Diyarbakır havalisi Güney doğu anadolu bölgesinin kuzey kısmını Cizreden Hamrin dağlarına kadar Diclenin her iki tarafında uzayan dağlık yerey (dağlık arazi) doğu kısmını : batıda Frat havzasına tesadüf eden Urfa, Gaziantep havalisi batı kısmını teşkil eder. Güney doğu Anadolu daha ziyade hayvan yetiştirme alanıdır. Çünkü bu bölge yayla ve mer'a itibarile fakir değildir. Buralarda fazla miktarda koyun ve keçi yetiştirilir.

Ziraat muayyen yerlerde dir. Bununla beraber ziraatten pek iyi ürün (mahsul) alınır. Binaenaleyh Bu hali Türkiye'nizin bu bakımdan fazla hububat (arpa, buğday darı, pirinç, mısır, gibi) yetiştiren bir bölgesi sayılmaktadır. Güney doğu Anadolu bölgesinde ziraat (Çoğu anadolu bölgesine) nazaran daha çeşitlidir. Güney doğu Anadolu bölgemizde hububattan başka muhtelif cins meyva (İncir, nar, Badem , Fıstık...) yetiştirildiği ve balıkcılık yapıldığı gibi Keten, Susam, Pamuk ve tütün de ekilmektedir. Doğu anadoluda ziraatın inkişaf edememesi münakale müşkülattan dolayı idi. Bugün bu probleme çok ehemmiyet verilmektedir. Yukarı Dicle dereyi (vadisi) bugün hububat ihraç eden bir bölgedir. Diyarbakır, Mardin, Viranşehir , Suruç, Nizip münbit ovaları Buğday, arpa darı yetiştirir. Pirinç bilhassa Diyarbakırda Karacadağ etrafında sonra Mardin Urfa , Gaziantepin Siirtin sulak ovalık kısımlarında yetiştirilmektedir. Gaziantep ve Siverek civarında fazla miktarda mısır ekilmektedir. Güney doğu Anadoluda hububat ziraatinin rolü mühimdir. Hububata ayrılan yerin (arazinin) yarısından ziyadesine buğday ekilmektedir. Güney Doğu Anadolu bölgemizde sebze ziraatı mahalli ihtiyaca göredir. Binaenaleyh yetiştirdiği sebzelerle bu bölge kendi ihtiyacını temin edebilmektedir. Bununla

beraber Mardin ve Urfa havalisi Mercimek yetiştirmek bakımından Türkiye'nin diğer tabii bölgelerinin üstündedir; Bu bölgede yetiştirilen s'nai bitkilerin nebatların en mühimleri pamuk ve tütündür. Bu bölgede pamuk ziraatı Diyarbakır da (bilhassa Çermik kazasında) Mardinde (daha ziyade Derik ve kercüş kazalarında) Urfada (Siverek havalisinde) ehemmiyet kazanmaktadır. Güney doğu Anadolu bölgemizdeki Diyarbakır Mardin ve Gaziantep vilayetlerimizin bazı kazalarında bir miktar tütün yetiştirilmektedir. Bu tütümlerimizin bir kısmı Suriyeye gönderilmektedir. Diğer bir kısımda dahilde sarf olunmaktadır Yukarda söylediğim üzere büyük şehirler etrafınca bağlar ve meyva ağaçları vardır. Meyvalardan bilhassa incir, nar, badem, fıstık bulunur. Urfanın narları Mardinin bademleri Gaziantepin fıstıkları şöhreti haizdir. Gaziantep ve kazası Nizip havalisinin yamaçları ve tepeleri fıstık ağaçları ormanlarla örtülüdür.

Şimdi Güney Anadolu bölgemizdeki şehirlerimizin ayrı, ayrı ziraat hayatını gözden geçirelim. Bu suretle bu bölgenin ziraat hayatına ait hususiyetler daha iyi anlaşılmiş ve anlatılmış olacaktır. Diyarbakır Dicle nehrinin kenarında ve deniz seviyesinden 650 metre yükseklikte bulunan bu şehir ziraat, s'nai, ticari bakımdan büyük inkişaf hamleleri göstermektedir. Diyarbakır vilayeti bölgesinde nüfusun % 75 köylü ve çiftçi % 10 sanatkâr ve serbest meslek erbabı ve % 15 tüccardır. Ziraat edilmeyen yereler (arazile r— çiftlikler) toprağı bulunmayan bilhassa muhacir köy-

lüye verilerek köylü toprak sahibi olmuştur. Bugün Diyarbakırda toprak sürümü, tohum işi ve ziraat nakliye işleri tekâmüle doğru yol almıştır. Köylüye pulluk dağıtılarak ve diğer ziraat aletleri getirilerek ziraatın terakkisine çalışılmaktadır. Diyarbakır ovası güney Doğu Anadolu'nun hububat ambarıdır. Diyarbakırın en mühim ziraat mahsulatı buğdaydır. (1937 yılının istatistiğine göre 105746 ton istihsal olunmuştur). arpa (57943 ton) pirinç (6677 ton) ak darıdır. Ziraat bankasının buğday mubayaası memleketimizin her tarafında olduğu gibi Diyarbakırda buğday ziraatının ilerlemedeki esaslı amillerden biri olmuştur. Diyarbakırda yukarda söylediğim hububatlardan başka bilhassa nohut, sonra mercimek... Gibi bakliyata ait hububatta ekilmektedir.

Burada senayie ait mahsulattan pamuk ekildiği gibi tütün ziraatında yapmak için çalışılmaktadır. Diğer taraftan Diyarbakır civarında yetiştirilen yaş zebze ihtiyacın mühim kısmını gidermekte ise de hariçtende (Adana, Mersin.) gelmektedir. Meyva ağaçlarından bilhassa seftali, dut, ceviz ağaçları görülmektedir: Diyarbakırın taze olarak sarf edilen ve pekmez yapılan üzümlede vardır. Diyarbakır civarında meşe ormanları görürüz. Meşe ağaçlarının arasında pelit ve su kenarlarında söğüt ağaçları bulunur. Diyarbakırın büyük Karpuz ve Kavunları meşhurdur. (Diyarbakırın ekonomik hayatına ait toplu malumet almak için bu karacadağ mecmuasının 17 sayısındaki makaleme lütfen müracaat edilmesi.) Siirt — Deniz seviyesinden 930 metre yükseklik-

tedir. Dicle nehrinin kolları arasında dır. 1937 yılının istatistiklerine göre Siirtten 9104 ton buğday 8868 ton arpa 1222 ton çavdar 351 ton pirinç elde edilmiştir .

Mardin deniz seviyesinden 1150 metre yükseklikte bir tepe üzerinde kurulmuştur. Mardin havalisi umumiyetle bir ovalık olan (saha) üzerindedir. Mardinin kuzey kısmına doğru gittikçe yer yüzü pürüzlenir. (arızaları) fazlaşmağa başlar. Mardinde hububattan bilhassa buğday (46576 ton rakamları 1937 yılına aittir). Arpa (40300 ton) pirinç (243 ton) mercimek istihsal olunmaktadır. Mardinin civarında güzel bağlar ve bahçeler (bademleri pek meşhurdur). bulunmakta dır Mardin ve civarında oldukça faal taze üzüm ticareti vardır. Mardinin Derik, Gercüş kazalarında pamuk ekilmektedir. Mardinde az miktarda tütün de ekilir.

Urfa -- deniz seviyesinden 550 metre yükseklikte olup vıran şehir, suruç ovaları pek münbittir.

Urfa'nın mahsulatı pek çeşitlidir. Hububat , Pirinç , pamuk (Siverek havalisi) tütün ve meyva ihracatında bulunur. Urfa'nın narları meşhurdur. Urfa havalisinde faal bir taze üzüm ticareti vardır. Fırat üzerinde bulunan Birecik bir hububat pazarıdır. Birecik alanı (sahası) zeytin ziraatine de müsaittir. Urfa'nın en mühim hububat istihsalı buğday 1937 yılının istatistiklerine göre (63964 ton) arpa (20320 ton) pirinç [244 ton] mercimektir.

Gaziantep deniz seviyesinden 600 metre yüksekliktedir. Yereyi (Arazisi) Fırat havzası üzerinde bulunmakta dır. Bu cihetle güney

doğu Anadolu ile Güney Anadolu arasında geçit alanı teşkil etmektedir. İstihsal olunan hububatin başlıcaları buğday (1937 yılına nazaran 45199 ton) arpa (23594 ton) Mısır (3566 ton) Pirinç (1697 ton) mercimektir. Gaziantepin ve kazası Nizip ve pazarlığın fıstığı pek meşhurdur. Bu fıstık ağaçları Bireciğin, Halfeti ve Maraşın Besni kazasına kadar uzanmaktadır. Bu fıstık ağaçları yabancı sarı sakız ağaçlarını aşılamağ suretile elde edilir. aşılanan ağaçlar beş sene sonra meyva verir. Daldırma usulile de fıstık ağacı yetiştirilebilir. Fakat bu usul azdır. Senevi fıstık istihsalı 4000 ile 2000 ton arasındadır. Bazı seneler mahsul daha çok olur. Fıstıklarımızın az bir kısmı dahilde sarfolunmakta diğer kısmı ihraç olunmaktadır. Fıstık mahsulünün %90 ını ihraç olunuyor. İhracatımız son yıllarda bilhassa A. B. D. lerine ve Avrupaya dır. Halbuki evvelce daha ziyade Suriyeye yapılıyordu. 1936 yılında Gazi antep fıstığı ihracatımız %6 sını Suriyeye olmuştur. Antepin civarındaki yerey (arazi) pek münbittir. Bu yereylerde üzüm bağları Şeftalı ağaçları dutluklarda çoktur. Nizip ve Kilis alanı zeytin ziraatine çok müsaittir. Kilis ve Nizip mühim bir zeytin yeridir. Bu zeytinlerimizin bir kısmı tuzlanarak muhafaza edilir. Bir kısmından da yağ çıkarılır. Ve sabun yapılır. Burada bir miktar tütün de ekilir.

Buraya kadar verdiğimiz toplam izahatımızdan anlaşılacağı üzere (Güney Doğu Anadolu bölgemiz) zıai hayat bakımından da Türkiye'mizin ehemmiyetli bir yereyi (arazısı) dır.